

Cuno Bernhardsson

Född 1951, fil. kand 1976, arbetar på Folkrörelsearkivet i Västerbotten, Umeå. Har studerat agrarhistoria och skogshistoria. Örtugspristagare 1999 för bästa skogshistoriska uppsats, den som publiceras här.

Skogen – sågen – brädflotten

Vad har fem bouppteckningar från Utanede by 1776–1827 att berätta?

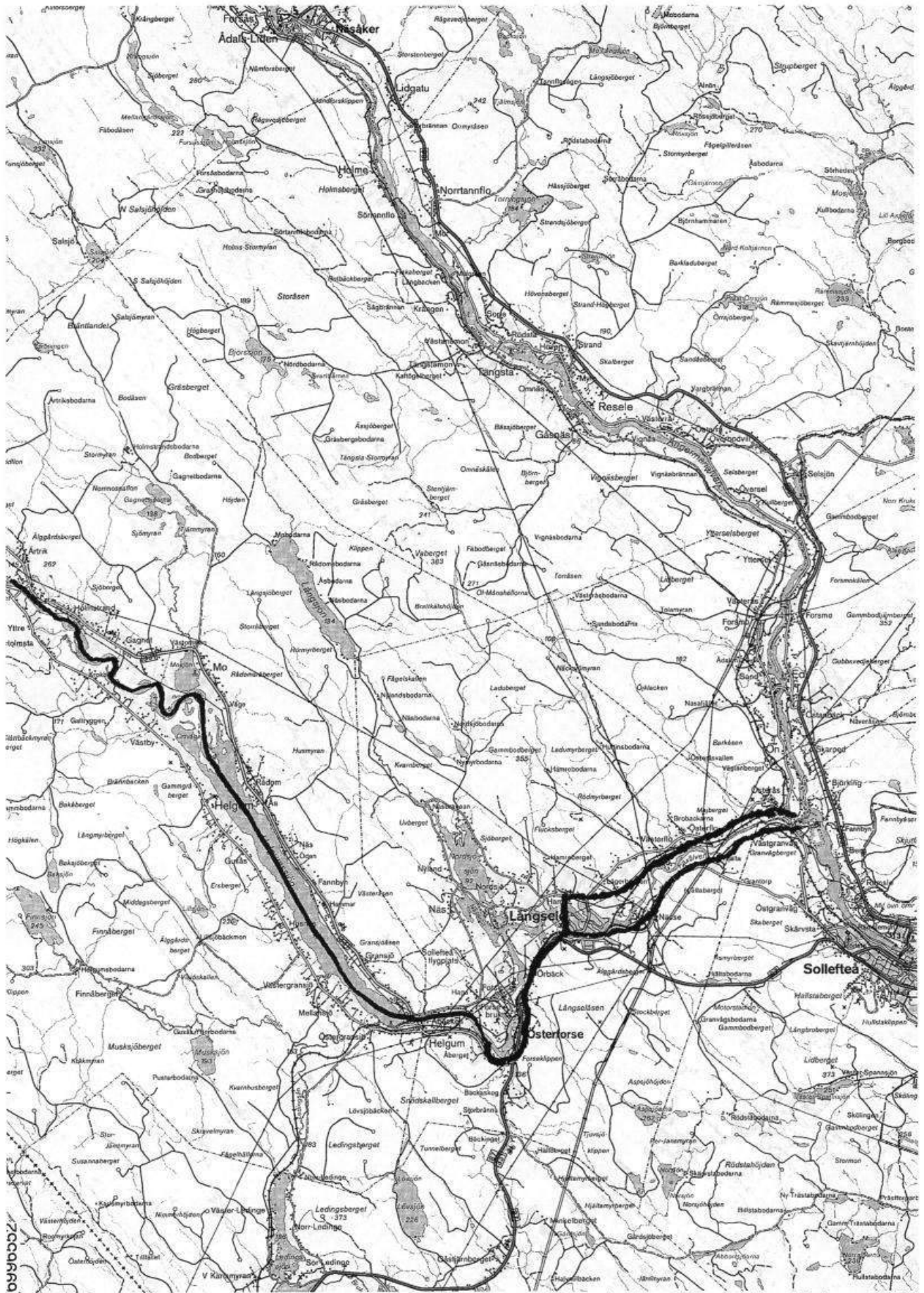
Inledning

Bouppteckningar är en utmärkt källa till kunskap om skogsutnyttjande under 17- och 1800-talen, genom deras innehållsrika uppräknings av föremål vid dödstillfället. De har hitintills inom skogshistorisk forskning kommit till liten användning. Jag vill i min uppsats visa på att det finns en mängd information relaterade till skog och skogsförädling i bouppteckningarna. Bouppteckningar har använts i andra universitetsämnen framförallt inom ämnen etnologi och ekonomisk historia. Ett nytt tvärvetenskapligt¹ ämne som använder sig av bouppteckningar är agrarhistoria. Ett exempel är Pablo Wiking-Farias artikel med titeln, "Dalabönderna uppfann järnplogen . . ." med efterföljande debatt i RIG 1982–1983.1 Våren 1997 läste jag en 10-poängs kurs i agrarhistoria vid institutionen för landskapsplanering vid Ultuna, Uppsala. I en uppsats ungefär som denna, men då med agrar inriktning upptäckte jag när jag stu-

derade bouppteckningarna intressanta noteringar angående skogen och skogens utnyttjande/förädling, arbete och redskap. Jag har bott på flera ställen i Norrland där skogen haft/har stor betydelse för befolkningen, delvis som resurs i form av skogsarbete till nutidens friluftsliv i olika former. Därtill har många av mina förfäder på den manliga sidan varit skogsarbetare, skogvaktare, flottare och sågare. Kvinnorna har varit fåbodpigor och bärplockare eller varit de som gått till något valbundet träd, när någon av barnen fått riset – engelska sjukan. Jag har själv också praktiskt arbetat med skogsarbete och flottning innan jag i mitten av 1970-talet började mina universitetsstudier här i Umeå.

Syfte

Syftet med denna uppsats har varit att analysera fem bouppteckningar från Utanede by, Edsele socken, Ångermanland från perioden 1776–1827. Jag har:

1544787

©Lantmäteriverket, Gävle, 1999

Utanede by ligger mellan Faxälven och Ångermanälven.

1) Velat studera deras värde som källmaterial för skogshistorisk forskning; 2) velat söka fram uppgifter om föremål, som hör skogsbruket till i bouppteckningarna; 3) även försökt att se vad som producerades vid den lokala grovbladiga salusågen; 4) försökt att undersöka hur flottningen kunde fungera innan den storskaliga industriella flottningen fick sitt genombrott i mitten av 1800-talet; och slutligen 5) försökt göra en ekonomisk värdering av de förädlade bräderna i förhållande till annan upptagen egendom i bouppteckningarna.

Bouppteckningarna är den centrala källan men har även använt mig av en del andra arkivkällor t.ex. lantmäterihandlingar, landskansliets kvarn- och såg-handlingar, handlingar från Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala. Framställningen är beskrivande men i en del fall försöker jag mig på en del jämförelser mellan olika typer av källor, även göra ett försök till grafisk framställning av hur brädflottningen kunde ha gått till runt sekelskiftet 1800.

Topografisk beskrivning

Undersökningsområdet ligger i nordvästra delen av landskapet Ångermanland i nuvarande Sollefteå kommun.

Genom landskapet i nordvästlig riktning flyter Faxälven, även kallad Storån eller enbart Ån lokalt. Namnet Faxälven är en namnkonstruktion som kom till efter 1800-talets mitt.^{1b} Faxälven har sina källor i gränstrakterna mellan Norge och Sverige och rinner ner genom Strömsvatudals sjösystem in i landskapet Ångermanland vid byn Stamåsen. Vid Ramsele-

*Detalj av rester av gårdsgården som skiljde byamarken (åker och äng) från skogsmarken.
Foto: Författaren, maj 1997.*

Edsele har älven ”skurit ner” och älvbranter/nipor har bildats, i bland benämnes dessa nipor för åberg. Vid Helgumssjön börjar landskapet att planas ut och bli mer öppet med få branta nipor. Därefter kommer ett antal forsar eller f.d. forsar som numera är kraftstationer, Forsse-forsen, Nässe-forsen samt Granvågs-forsen. Vid byarna Granvåg och Österås eller vid det så kallade Oset² rinner Faxälven ut i Ångermanälven.

Utaneby som ligger i Edsele socken, är ”ihopträngd” mellan Ödsgårdsforsen och de bergshöjder som ligger i nordöstlig riktning intill byn. Byns jordbruksmark ligger ungefär 150 meter över havet

och består av lerjordar, lersandjord och sandjord. Skogar, berg, myrar och sjöar ligger som högst cirka 350 meter över havet. På åkern har man i äldre tider odlat framför allt korn, ärtor och råg. Potatis började odlas vid 1800-talets början.³ I nipan och dalgångarna ner emot älven har man haft slättermark och i modern tid (sista 60 åren) betesmark för sina djur. Byn har, som alla andra byar i området, använt sig av skogsbete. Även ett fåbodsystem bestående av två fåbodar liggande på ganska långt håll ifrån byn har funnits. Fåbodarnas plats och säsonsbrukningen har varierat genom seklen. Byn är beskriven första gången 1535 i skattelängden, "Gärder och hjälper".⁴ Enligt denna längd fanns det två bönder i byn. I slutet av 1500-talet kommer det ytterligare till

ett hushåll i byn som enligt källorna, verkar leva på marginalen.⁵ Enligt 1694 års geometriska karta med beskrivning över byn, finns det tre gårdar i byn.⁶ Detta är även den första kända kartan över byn. Befolkningen var förmodligen inte särskilt stor under 1500-talet till 1700-talets början. En gissning man kan göra är tre till fyra individer per gård, vilket skulle betyda 10–15 personer i de tre gårdar som beboddes. Men i och med den befolkningstillväxt som kommer igång på 1700-talets mitt, kommer denna by, som alla andra byar, att öka sin befolkningsnumerär. 1772 bodde det 24 personer i byn, hundra år senare 1880 bor det 68 personer i byn.⁷ Byarna i Edsele avvittrades 1753 då bönderna fick den mark de ansågs behöva eller som avvitringslantmätaren uttryckte det: "*Ettusende trehundra defemtjo Tunland dugelig skogs och föreswarlig mark til Hemmans underhåll och wedbrand*" . . .⁸ De byar som man ansåg "svaga" fick ytterligare ett tillskott om cirka 177 tunnland. Utanede by tillhörde inte dessa. En kronoöverloppsmark uppstod, på den avvittrade skogsmarken byarna Norrby, Salsjön och Åsen som krononybyggen under 1800-talet. Dessa byar är sedan 1940-talet avfolkade. Byns skogsmark är "sönderbruten" av ett par stora myrar och en del bergshöjder, samt två större sjöar Gårdsjön och Skelingen. Den skogssyn som gjordes 1781⁹ visar att den grova tall/furuskogen fanns på bergen cirka en halv mil från byn. Skogen består numera till största delen av gran-skog men på högre och torrare marker av tallskog.¹⁰ De marker som ej brukas längre som nipor och sämre sandjordar har de

Aktivt

utvecklingscentrum
med rötter i 30-talet

1936 Skogsträdsförädling

1938 FSA

1939 VSA

1950 MSA

1964 Skogsarbeten

1967 Skogsförbättring

1992 **SKOG
FORSK**

De knappt synliga resterna av den väg som gick genom gamla Utanede by och "norra" sidan egentligen östra sidan Faxälven. Efter denna väg körde man bland annat till sågplatsen. Vägen förlorade sin funktion i och med laga skiftet som hölls på 1850-talet. Foto: Författaren, maj 1997.

sista 30–40 åren växt igen med al och björk med inblandning av granskog. Skogsmarken till byn ägs av byns invånare bortsett från skiftet som är i Graninges och SCA:s ägo.

Bouppteckningar som källor

Enligt 1734 års lag blir bouppteckningarna obligatoriska, eller som det låter i ärvdabalkens nionde kapitel 1§: *"När dödsfall timar, då skall man eller hustru som lever efter . . . riktigt uppgiva och låta noga uppteckna alltsammans i boet, så löst som fast, sådant, som det vid dödstimmen var . . ."*¹¹

Bouppteckningen skulle ske inom tre månader efter dödsfallet. I mitt undersökningsområde, är den första bouppteckningen för Utanede daterad till 3/4 1776, Abram Nilsson, avskriven. Första bouppteckningen för hela tingslaget dateras till 1737, men det är först i slutet av 1700-talet som de blev vanliga lagförda i Ramsele tingslag.¹² Bouppteckningarna följer ett ganska likformigt mönster i upprättandet. Först kommer en text om den avlidne, hans eller hennes familj, släktskapsrelationer, barnen, barnens ålder och eventuella förmyndare. Först att värderas är fastigheten, jord och hus, med skattetal i mantal eller seland för mitt undersökningsområde, även i en del fall byggnadernas mått, kvalité, placering och värde. Sedan kommer guld- och silversaker, tenn, porslin, järn- och blecksaker, kläder, djur, åker- och körredskap, träsaker etc. Allt värderas och summeras. Bouppteckningen avslutas med att skulder och fordringar dras ifrån eller lägges till och att bouppteckningen skrivs under av värderingsmännen och föremyndarna för hustrun och barnen skriver under. Kyrkans utsände tar även in sin skatt, *"de fattigas andel"*, som kunde vara någon procent eller mindre av hela boets värde.

Bouppteckningarna måste naturligtvis behandlas med "källkritiska ögon",¹³ jag tänker här ta upp två frågor. Först är det tiden mellan dödsfallet och datum när bouppteckningarna gjordes. Som exempel kan jag ta mina två äldsta bouppteckningar, far och son Abram Nilsson och Nils Abramsson. Vi vet bouppteckningsdatum 3/4 1776 respektive 14/4 1797, men det exakta dödsdatumet går inte att få fram i gängse arkivkällor. Det enda vi vet är att Nils Abramsson gav testamentspengar till Edsele kyrka 6/11 1796,¹⁴ det kan alltså ha gått mer än de stipulerade tre månader som lagen sade, mellan dödsdatum och bouppteckning med den tidens möjlighet till undanhållanden.

En annan viktig fråga är vilka föremål som tagits med i bouppteckningarna, i en del fall är man mycket tydlig då man anger föremålets utseende. Som exempel kan jag nämna Abram Edboms bouppteckning 21/9 1824. Där anges att han har "*1 st. grand slipsten med jernås*" boet har också "*en mindre dito på Gideåberg*". Eller i ovan nämnda bouppteckning "*ett nafware med åtta nafwar*". Kläder efter "*förre hustrun*" tas upp till synes noggrant, däremot tas andra hustruns kläder upp till en klumpsumma. Man kan notera den noggrannhet man lägger ner på att värdera porslin, järn- och blecksaker. Silver, tenn och porslin noteras till och med om det är trasigt eller nött. Vad gäller träsaker så verkar man endast ta upp föremål där träd/bräder har förvandlats till bruksföremål. I exempelvis Nils Abramssons bouppteckning 14/4 1797 noteras "*4 bryggkar*", "*2 dussin mjölktråg*"

eller "*ett malad skåp i kammaren med 2:ne lås*". Av detta kan man kanske dra den slutsatsen att man bor i bygder med gott om skog som man kan såga bräder av och ta ämnen ifrån. Det är först när man börjar bearbeta träet i form av slöjd, snickeri och målning som det blir värdefullt. Som exempel på att järn värderades högt är den understångsnavare som jag tagit upp under "skogsförädlingsredskap" i min excerpering.¹⁵ Några understänger finns inte upptagna men däremot finns noga noterat om kälkarna har järnstänger eller om det finns lösa järnstänger i dödsboet. Näverförråd till taktäckning, skidor, trugor, olika typer av höbärningshjälpmedel av trä, stör till gårdsgårdar o.s.v. har av boutredningsmännen inte ansetts vara något att värdera.

Utaneby hade ju som de flesta byar, fåbodar. Dessa byggnader fann man ingen orsak att värdera eller beskriva varken vad det gällde byggnader eller eventuell möblering. Då återigen noteras dock järngrytor, slipstenar, mjölktråg. Enda bouppteckningen jag kan finna att man använt bi-/restprodukter från sågning är när man den 14/4 1797 värderar byggnaderna hos Nils Abramsson:

"en skaf- och hölada norr på gården med inlegning af sågbräder till takwed . . ."

"En fälstall och mjölkbod öster på gården med sagbakar till takwed . . ."

"ett gammalt wedlider med baka tak".¹⁶

Att utifrån fem bouppteckningar dra några större slutsatser är nog alltför djärvt, men man kan se att, man förbigått träföremålen eller låtit bli att ta upp när man ansett att de inte varit nog bearbetade.

Utanedsbäcken , Skellingbäcken eller Kvarn-husbäcken som den vanligtvis kallas numera. Bilden tagen ifrån där bäcken går under väg 331 mellan Sollefteå och Ramsele. Utanedeböndernas vattensåg låg cirka 200 meter uppströms, på bäckens högra sida. Nordanåkers byamänns såg låg strax till vänster i bilden. Fotografiet togs i början av maj 1997, man får här ett begrepp om vattentillgången när sågningen var som mest intensiv på våren. Foto: Författaren, maj 1997.

Föremål i bouppteckningarna relaterade till skog och skogsförädling

För denna uppsats har jag använt mig av fem bouppteckningar, som jag har skrivit av i helhet. Originalen består av cirka 10–12 sidor, handskrivna i folioformat. Efter tolkning och renskrivning har jag tagit ut de föremål som jag ansett har anknytning till skogsutnyttjande och skogsförädling. Genomgående i bouppteckningarna finner man föremål/redskap som återkommer, framförallt kördonen som benämnes ”*efterstöttingar*”, ”*efterkälkar*”, ”*vinterkälkar*” och ”*stöttingar med kälkar och stänger*” samt, fordon för transport av virke från skogen men naturligtvis också transporter från och till åker, äng, starrhässjan och alla andra nödvändiga transporter. Det man kan notera är att nästan alla stöttingar och kälkar har järnskodda medar (järnstänger). Bara i ett fall saknas järnstänger. Det är i Abram Nilssons bouppteckning från 1776, där noteras ”en stötting utan jernstänger”, här har vi kanske ett exempel på den äldre tekniken med trämedar av björk/gran. Ett problem med dessa medar helt av trä, bör ha varit den sämre glidförmågan samt risken för fastfrysning när man stannar upp en längre stund.¹⁷ Vid montering av dessa trämedar (anderstänger) kommer andersångsnavaren till användning. Som synes dyker den upp i flertalet bouppteckningar.

Hästskaklarna finns med i alla fem bouppteckningar det är också noterat om de är järnskodda eller inte, som exempel kan jag ta bouppteckningen efter Anna Ersdotter 20/3 1820; ”*vinterskaklar med smi-*

de 2 st”, ”*vinterskaklar utan smide 2 st*” eller Nils Abramsson 14/4 1797, som har i boet ”*Skaklar med jernstågor 3 st*”. Med tanke på hur landskapet ser ut vad gäller nivåskillnaden mellan möjliga avverkningsplatser på de högre liggande skogen/bergen och sågens placering blev det med stor säkerhet en kraftig nötning i utförskörningen som ibland kunde vara någon kilometer och bitvis mycket brant.¹⁸ Notabelt är också att när jag kommer in på bouppteckningar från 1820-talet tas kedjor och kättingar upp. Tidigare hade man säkert bundit med vidjor eller granbarksrep. Här ser vi en övergångsfas till kraftfullare bindslen.

En uppgift man får fram av uppräkningsarna är att varje bonde hade ett eget sågblad. Jag tolkar detta som att var och en har sitt sågblad till den gemensamma grovbladiga sågen. Man äger tydligen sågen och marken kring sågen kollektivt. På 1846 års lagaskiftes syn är sågplatsen samfäll. Även på ekonomiska kartan från 1960-talets slut markeras sågplatsen som samfällt. Sågbladet betingade också ett högt värde, medelpriset i de fem bouppteckningarna är 2 riksdaler vilket motsvarar värdet av en roddbåt, eller fyra djupa tennfat eller värdet av tre järnharvar och tre plogar. I Nils Abramssons bouppteckning 14/4 1797 noteras sågbladsplåt till ett värde av 40 Skilling, vilket tyder på att Nils Abramsson tillverkade sågbladen själv. I bouppteckningen tas även järnföremål till en komplett smedja upp. Enligt muntlig tradition smiddes sågbladets tänder till på ett grovt och enkelt sätt, med en härdning. Men utav föreliggande utskrifter har man åtminstone i två

Fotografiet från vattensågen i Risliden, Vindelns kommun, Västerbottens län. Delar av denna vattensåg finns nu uppsatt vid Klabbäle i Umeå. Foto: Bertil Ekholtz, 1952.

fall nämnt sågfilan 3/4 1797 Nils Abramsson samt 4/4 1827 Eric Erson någon form av enkel sågfil fanns det tydligen, kvalitén var väl inte den bästa.¹⁹ Ett järnrelaterat hjälpmedel som fanns vid sågen var fram- och bakhakan, två järnkrokar som fixerar sågstocken på "sågbänken" vid sågningen. Notabelt är att Ersdotter 20/3 1820 och Edbom 21/9 1824 har fyra hakar, fyra sågblad. Innebar detta att man kunde såga med dubbel kapacitet

när det var gott om vatten i bäcken? Eller köpte man sågtid i någon annan del av socknens sågar? Man frapperas också över det stora antalet huggyxor som finns upptagna i dödsbona. Det fanns i medeltal sju huggyxor i de fem bouppteckningarna, till detta kommer ett antal handyxor för snickeri, slakt och annan lättare huggning. En täljyxa vid varje gård fanns också, förutom har Nils Abramsson som hade två. Jag har i arkivmaterialet inte

kunnat hitta några belägg för bjälk-, mast- eller sparrhuggning på byns skogs-
mark.²⁰

”Jernstöror” eller järnspett finns vid varje gård, de måste ha varit ett bra hjälp-
medel vid lastning i skogen eller när man
skulle handskas med de grova dimensio-
nerna vid sågen. Många av de uppräknade
redskapen användes ju till andra behov
på gården än de rent uttalade skogliga.
Ett exempel är slipstenen som var viktig
både för att hålla yxor och liar vassa. På
en av gård fanns 30 liar. Intressant att no-
tera kan vara att man hade slipstenar vid
fäbodarna, på betydande avstånd från
byn. Det kunde vara närmare att gå till
fäbodens slipsten och slipa yxan/yxorerna i
stället för att ge sig iväg 5–10 kilometer
hem till byn, när man höll på med hugg-
ningen i fäbodens närhet.

”Brädor” i bouppteckningarna

Man har även tagit upp timmer och brä-
der som fanns i boet vid dödstillfället i
uppteckningarna.²¹ Timret kunde ligga i
skogen eller vara framkört till sågen. Det
kunde som i Eric Ersons bouppteckning
4/4 1827 vara 80 stockar vid sågen eller
Anna Ersdotter 20/3 1820 50 stockar i
skogen och 50 vid sågen. Det var också
möjligt att se var de färdigsågade bräder-
na var placerade i transporthantering
mellan Utanede och Nylands lastage-
plats, vid dödstillfället. Med denna infor-
mation kan jag visa hur den flersäsongs-
flottning man ägnade sig åt kunde gå till.

De sågade bräderna låg upplagda dels
vid sågen i Utanede, eller nere vid älven i
Utanede. Efter första sommarens flott-

ning, vid Åbacken ovanför Forse forsén.
Efter en landtransport upplagda vid Oset
Granvåg/Österås. Till slut upplagda vid
Nylands lastageplats till försäljning. Den-
na transportorganisation tog tre år ifrån
skogen till försäljning i bästa fall. När det
krånglade med transportererna, beroende
på lite snö kunde det ta ytterligare ett år.
Brädproducenterna som låg ovanför
Ödsgårdsforsén i Edsele, fick transporter-
a bräderna landvägen förbi Ödsgårds-
forsén 2,5 kilometer.²² Vid laga skifte i
Utanede 1846 har det tagits undan flera
samfällda platser nere vid älven som kal-
las ”*timmerplatser*”, platser som man an-
vänt av tradition att lägga upp bräder och
annat som man flottat längs älven.²³ Vid
Åbacken hyrde man in sitt brädupplag
hos någon bondes mark eller någon bya-
mark nere vid älven.^{23b} När första snöfö-
ret kom i november/december transporterades
bräderna från Åbacken till Oset.
Transporterna gick på norra sidan Fax-
älven över bl.a. Nordsjön.²⁴ Vid Oset
fanns det ett flertal samfällda platser vid
Faxälvens åmynning i Ångermanälven
där man kunde lägga upp bräderna. Des-
sa samfällda platser fanns åtminstone
kvar till slutet av 1940-talet.²⁵ Sista sträc-
kan, de 4,5 mil till Nyland, var relativt
lättflottad, bortsett från forsén vid Sollef-
teå eller som kommissionslantmätaren
O. Forslöf beskriver det 1852:

*”Förvånande är att beskåda de från övre
landet och utför forsén sig begivande med
flera karlar och ej sällan med hästar och åk-
don besatta brädflottarne” . . . ”kommen
dit /farbar flottled/ fattas den med vidjor
sammanhållna flotten av strömmen . . .”²⁶*

Eller i en mycket tidig skriftlig upp-

teckning av Johan Nordlander, angående Hammars marknad i Nyland som hölls den 14 juni:

*"de flesta kom på brädflottar (Nordlander gör ett tillägg) /Ej flottar gjorda för detta ändamål, utan väldiga flottar om 50 tolfter, eller så, som på detta sätt fraktades till lastageplatsen/ utför älven. Såg man en sådan komma på älven, ropade man till flottkarlen, roddes så "ombord" och fick så utan vidare följa med . . ."*²⁷

Om man tittar på sågningen under säsongen, ser man att största delen av sågningen sker på våren/vårvintern. Vid 1771 års taxeringslängd över mjöl- och sågkvarnar kan man läsa, "går allenast om wahren".²⁸ En besynnerlighet är när länsmannen Abram Edbom i en rapport till Landshövdingen P. A. Örnsköld, skriver:

*"1:mo Januari, Februari, Martij. Består af mestadels manfolcks arbete i mit districtt af Edslo och Hällgums socknar, med sågbräders utförande till salo, sådan sågtimer framskafwande till deras sågar".*²⁹

I beskrivningen till till 1694 års geometriska karta över byn talas det om:

"Qwarnstelle uthi en lijten bäck strax wäster om Byen . . ."

*"som går allenast om wahren och då större wattuflod ähr".*³⁰

Man har tydligen kunnat säga i sina husbehovs- och salusågar under vinterhalvåret inom distriktet. Detta måste för Utanede bys del ha krävt en damm vid sjön Skelingen varifrån bäcken kommer, en damm för att "spara vatten" för sågtillfällena. Men ett rikligt höstregn kunde även bättra på möjligheterna att utnyttja sågen. Man kan anta att när uppgifterna lämnades till häradsskrivaren så uppgav

man så lite sågning som möjligt för att få så låg skatt som möjligt. Under våren, alltså i slutet av april och hela maj, pågick sågningen dygnet runt. Man kan i åtminstone tre av bouppteckningarna som är upprättade i mars-april se att det ligger 70, 80 och 50 sågtimmer vid sågen. Som vi ser tog man i det flesta fall ut två och tre tums brädor men även ett fall halvtums. I moderna mått skulle det bli cirka 50, 70 och 14 millimeter. Enligt Vilhelm Ekman skulle "norrlandsbrädan" vara nio alnar lång det vill säga cirka 5,4 meter.³¹ Bredden på bräderna förblev inte fixerade utan ändrades och kom med tiden att minska.³²

Hur såg de kvalitéter ut som man averkade?

År 1781 genomförde, lantmätaren Olof Sundius tillsammans med byamännen och två nämndemän en undersökning där de gick runt i byarnas skogar, fällde träd, bedömde ålder och tittade på jordmånen. Vid hemkomsten sammanställde Sundius hur många sågträd man fick ta ut per seland skatt.³³

Som exempel från Utanede skog kan jag citera:

"fäldes en tall som var 238 år af 18 tums diameter i storändan och i lilländan på tredje stocken 11 tum"

"Tall som var 305 år gammal af en alns Diameter i storändan och på 3:dje Sågstocken i lilländan 12 tum då grofva quistar aftog kjockleken på den 4:e Sågstocken."

Sundius och synemännen kom fram till att byn hade tillgång till 655 tunnland (327 hektar), furuskog och att man årli-

gen kunde ta ut 109 träd som för hela byn skulle kunna ge 67 tolfter bräder eller tretolfter per seland skatt och år. Följer man rekommendationerna från 1781 års salusågsundersökning och tittar på Abram Nilssons bouppteckning 3/4 1776 så har han 40 tolfter vid sågen, hemmanet är på 10 1/2 seland skatt. Räknat på tre tolfter per seland 31,5 tolfter för hela hemmanet. I Anna Ersdotters bouppteckning 1820 tas det upp att det finns 33 tolfter sågade två och tre tums bräder vid Utanede bys såg. Hemmanet är satt till sex seland skatt och tre tolfter per seland skulle göra 18 tolfter. I mitt sista exempel skulle det röra sig om en överpro-

duktion av 15 tolfter, men observera att det är 1820, 39 år efter synen. Nya författningar med tillstånd om rätt till ökat skogsuttag har eventuellt kommit till vilket jag inte känner till.

Värdet på brädproduktionen

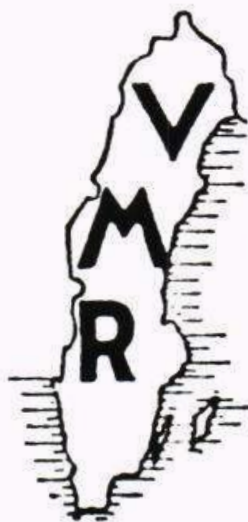
I bouppteckningarna har sågtimret i skogen och vid sågen värderats. Värdet stiger successivt i produktionskedjan. Efter sågningen har värdet på virket ökat betydligt. I Abram Nilsson bouppteckning från 3/4 1776 har inget värde satts ut på avverkad skog och sågade bräder. Däremot i sonens bouppteckning 14/4 1797

VI STÖDER

SKOGSHISTORISKA SÄLLSKAPETS VERKSAMHET:

VÄSTRA
skogsägarna

**VIRKES-
MÄTNINGSRÅDET**

SÅG **SYD**

tas värdet av de sågade bräderna upp till 29 Riksdaler (Rd) och 24 Skilling (Sk). De 70 stockarna vid sågen är värda 2 Rd. 24 Sk, det blir totalt 31 Rd. 48 Sk. för hela innehavet. Jämför vi med annat som värderats i bouppteckningen motsvarar det värdet av gårdens fem kor samt gårdens två hästar, eller ungefär en tredjedel av hela hemmanets värde som var 85 Rd. Ytterligare ett exempel jag kan ta är Abram Edboms bouppteckning 21/9 1824. Abram Edbom har bräder liggande vid sågen vid Åbacken, till ett värde av 267 Rd. 61 Sk. Denna summa motsvarar nästan halva hemmanets värde som är satt till 666 Rd. 32 Sk. Till detta kommer en fodran hos handelsmannen Moses Gröndahl som bodde på Hullsta gård i

Sollefteå, Gröndahls skuld till Edbom var 2000 Rd. och en betydande del av detta var säkert bräder.³⁴ De enda produkter som man kunde tänka sig avyttra, som är värderat i Abram Edboms bouppteckning, är 13 get- och bockskinn till ett värde av 6 Rd. 24 Sk., tre kalvskinn till ett värde av 1 Rd. samt åtta lintyg för 5 Rd. 14 Sk, produkter som även kunde användas för eget behov vid gården. En fråga som man också kan ställa sig är hur stor del av gårdens mejeriproduktion som gick till försäljning till uppköparna i Nyland och Härnösand. Kostnaderna för transport av bräderna, dels på älven dels landbacken har ju kostat en del, hyra av upplagsplatserna kommer också till. Jag vill med bestämdhet hävda att bönderna i

Det **gröna företaget** med den
världsledande industrin.

www.sodra.se

Utanedede gjorde en betydande vinst på sin brädproduktion, speciellt Edbom hade en betydande förmögenhet vid döds-tillfället enligt bouppteckningen.

Sammanfattning

Bouppteckningarna är en värdefull källa vid skogshistorisk forskning. Utifrån de fem bouppteckningarna jag ingående har studerat har jag fått uppgifter om redskap, antalet avverkade träd samt antalet i tolfter sågade bräder. Jag har även kunnat visa på en flerårsflottning av producerade bräder, där bönderna under vissa delar av året var upptagna av en omständigtio mil lång transport på land och vatten.

Jag tycker mig också kunna visa på att man i många fall hade en betydande inkomst av sin brädproduktion. Detta visar bouppteckningarna i form av innehav av silver, fina tyger och kläder. Kunskapen och forskningen om det förindustriella utnyttjandet av skogen inom mitt undersökningsområde är obetydlig. Genom att jag ytterligare har använt mig av några arkivkällor som relaterar till skog och skogsförädling, har jag fått en bättre bild av hur skogsutnyttjandet kan ha gått till. Det skulle vara spännande att utöka undersökningen till ytterligare ett antal byar efter Faxälvens ådal.

Litteratur

- ¹ RIG utges av Svensk kulturhistorisk förening i samarbete med Nordiska Museet och Folklivsarkivet i Lund 1918–
- ^{1b} Modin, Erik. "Bullernosius och Faxälven." Sid 19 ff. *Från Ådalsbygder. Sollefteåortens och västra Ångermanlands hembygdsförenings årsbok 1929.*
- ² Oset, fornnordiskt namn för åmynning, öppning.
- ³ Bernhardsson, Cuno. Utanedede bys agrarhistoria, några nedslag i ett antal arkivkällor 1535–1850. Avd. för agrarhistoria SLU. Ultuna 1997.
- ⁴ Riksarkivet. Kammararkivet, Strödda handlingar, Gärder och hjälper 1535.
- ⁵ Se ovan not 3.
- ⁶ Statens lantmäteriverks arkiv, Gävle. Geometrisk kartor. Edsele sn. Vnl. län.
- ⁷ Landsarkivet i Härnösand. Häradsskrivaren i södra Ångermanlands fögderi, mantalsängd 36 1771–1772. Statistiska centralbyrån. Folkräkningen 1880. SVAR mikrofich, HFL 1880 51–54 375:17/21.
- ⁸ Svensk arkivinformaton i Ramsele. (SVAR) 1981 Avskrift stenciltryck över avvittringen i Edsele 1753.
- ⁹ Lantmäteriet i Västernorrlands län. Undersökning om förekomsten av tallskog till salusågning m.m. Tynnerås m.fl. byar 1781. Edsele sn. Akt.Nr. 20.
- ¹⁰ Sveriges Nationalatlas. Band 3. Skogen 57 ff.
- ¹¹ Bringéus, Nils-Arvid. Bouppteckningar som etnologisk källa. Särtryck ur Vetenskapsocieteten i Lunds Årsbok 1974.
- ¹² Se noterna till min uppställning "Skogs- och skogsförädlingsredskap, Utanedede by, Edsele sn. 1776–1827 enligt fem bouppteckningar".
- ¹³ Angående bouppteckningar som källa se Gadd, Carl-Johan. Järn och potatis. Dr. Avh. 1983. Meddelanden från Ekonomisk-Historiska Inst. Göteborgs Universitet. Nr 53. Sid. 53 ff. samt ovan i not. 11 Bringéus.
- ¹⁴ Skogsjö, Håkan. Familjer i Edsele 1694–1808. Genealogiska föreningens släktböcker nr. 15. Sid. 71 ff. 1986.
- ¹⁵ Anderstångsnavare användes när man med träpluggar monterade fast anderstången, slitbanan under källmedarna gjorda av en björk/gran som var krokigt växt.
- ¹⁶ "skaf" – bark, "fjälstall" – stall för vägförandes häst.
- ¹⁷ Mohlund, Harry. Helgums socken Byar och gårdar, del II Sid. 115 1990.
- ¹⁸ Som exempel sjön Skelingen 271 meter över havet, 2 kilometer från byn som ligger 150–160 meter över havet.
- ¹⁹ Enligt SAOB (Svenska Akademiens Ordbok) Omnämner Sven Rinman ordet filstäl i en vetenskaplig tidskrift 1788.

- ²⁰ En källa för detta kan vara, Länsstyrelsen i Västernorrlands län. Landskontorets, resolutionskonceptens register över hemman som erlägger lösen för storverks- och mastetråd. A.III:a 64.
- ²¹ Ordet "bräder" användes genomgående i bouppteckningarna med moderna mått och nomenklatur rör de sig om plank.
- ²² Landsarkivet i Härnösand. Vnl. läns landskansli. Kvarnar och sågar E.XV:5 1789 Tynnerås.
- ²³ Lantmäteriet i Vnl. län. Laga skifte Utanede by 1846. Akt nr 85 karta med beskrivning.
- ^{23b} Enligt Ramsele sockenstämmoprotokoll 1766–1863 K.I:1 –2 3/11 1844 Erbjuds byarna efter Fax- och Ångermanälven, av Utnäs by någon mil uppströms Nyland. Även Edsele byamän får ett erbjudande. "Att mot en ersättning av 1 Sk. för varje tolfte få förvara bräder å deras mark."
- ²⁴ Mohlund, Harry. Helgums socken. Byar och gårdar del. II Sid. 114 ff. 1990.
- ²⁵ Väg- och vattenbyggnadsbyrån. (VBB) Karta. Situationsplan, Hjalta kraftstation tunnel och flottningsrännans utlopp i Ångermanälven vid Granvåg. 1/6 1948.
- ²⁶ Forslöf, O. *Flottningstidskrift*. Årg. 9 1920. Häfte 48. Sid. 915 f.
- ²⁷ Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Johan Nordlander, Ångermanland 169:3.
- ²⁸ Landsarkivet i Härnösand. Häradsskrivaren i södra Ångermanlands fögderi 1771–1772.
- ²⁹ Nordiska Museets handlingar Nr 65. *Norrländskt arbetsliv under 1700-talet. Länsmännens berättelser 1764 om allmogens årliga arbeten i Medelpad, Ångermanland och Jämtland*. Sid. 98 f. 1968. (Abram Edbom bodde i Utanede.)
- ³⁰ Se not 6.
- ³¹ Ekman, Vilhelm. Skogsteknisk handbok. 1908.
- ³² Carlgren, Wilhelm. Den norrländska skogsindustrin intill 1800. Sid 37 f. Mohlund, Harry. Hävdar i "Helgums socken. Byar och gårdar. Del. I. Sid. 109. 1984 Att bredden på "enkla bräder" låg på 12,5", "halvbotten" 13,5" och "helbotten" 15,5". Tjockleken 1.5", 2.5", 3.5".
- ³³ Se not 9.
- ³⁴ Ang. Gröndahl och (Söderberg i Abram Nillsons bouppteckning.) Se Qvist, N. H. Ådalen: ett bidrag till dess industri- och personhistoria. I –II Personregistret Vol.II. 1943.

Vad är skogen värd?

SKOGEN ÄR en av våra viktigaste framtidsresurser. Det var den redan för över 100 år sedan då Sveriges Skogsvårdsförbund startade. Då handlade det om att återbeskoga Sverige. Tillsammans har vi som arbetat i skogsbranschen under dessa år lyckats höja värdet på skogen. Idag är virkesvolymen i våra skogar dubbelt så stor som för hundra år sedan.

Denna framgångsrika historia ska vi vara stolta över. Men inte nöjda. Det är lika viktigt idag som då att fortsätta att höja skogens värde.

Skogsvårdsförbundet är en ideell förening för oss som tror på det svenska skogsbruket och vill driva på utvecklingen framåt. En av våra viktigaste uppgifter är att sprida kunskaper och insikter om svenskt skogsbruk och skogens olika värden till människor utanför skogssektorn. Både i Sverige och övriga världen. Så att skogen även om 100 år betraktas som en fantastisk och viktig framtidsresurs.

Vi behöver ditt stöd för att lyckas. Ett medlemskap kostar 100 kr för dig, men är värt mycket mer för skogen.

Välkommen.

Lars-Olof Österström

VD

100 kr/år

SVERIGES SKOGSVÅRDSFÖRBUND

BOX 1159, 111 81 Stockholm TEL 08-412 15 00 FAX 08-412 15 15 HEMSIDA WWW.FORESTRY.SE